

DUŠAN DRBOHLAV, DAGMAR DZÚROVÁ, JAN ČERNÍK

INTEGRACE CIZINCŮ, ŽÁKŮ ZÁKLADNÍCH A STŘEDNÍCH ŠKOL, DO ČESKÉ SPOLEČNOSTI: PŘÍKLAD PRAHY

D. Drbohlav, D. Dzúrová, J. Černík: *Integration of foreigners, pupils of elementary and secondary schools, into the Czech society: example of Prague*. – Geografie–Sborník ČGS, 112, 2, pp. 161–184 (2007). – This contribution deals with foreign immigrant children/youths and their integration into the Czech society; it focuses upon the issue that has so far been rather terra incognita in Czechia. The paper brings results of a research on the integration process of two groups of foreign children/youths. Data/information come from a questionnaire survey in 13 selected schools (a sort of quota sampling method was applied). Altogether 45 post-Soviets (mostly Russians and Ukrainians) and 35 Asians (Vietnamese and Chinese) aged between 10 and 18 who migrated to Czechia in the years 1991–2001, i.e. the so called "1.5 generation", and currently live and attend basic or secondary schools in Prague were contacted. A control group of 47 Czech pupils/students was juxtaposed to the given foreigners. The data was analysed by Chi-square test, correlate analysis and factor analyses and the whole set of various aspects related to immigrants' integration into the Czech society (from their success in schools to their complex satisfaction with their integration into the Czech society) are presented and commented upon.

KEY WORDS: integration – Czechia – post-Soviets – Vietnamese – Chinese – immigrant children/youths – "1.5 generation", quantitative analysis.

Příspěvek je založen na výzkumné zprávě komparativního projektu Evropské komise „Dimensions of Integration: Migrant Youth in Central European Countries (The Czech Republic)“, která byla pod vedením Mezinárodní organizace pro migraci (IOM) ve Vídni vypracována v roce 2005 (viz Drbohlav, Dzúrová, Černík 2005). Zpráva je významně krácena a upravena. Současně je jedním z výstupů Výzkumného záměru MSM 0021620831 Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky.

1. Úvod

Na rozdíl od zahraničních studentů v Česku, o kterých např. existuje relativně velké množství statistických informací (Cizinci 2002 a další ročenky), bylo o dětech cizinců ve věku žáků/studentů základních a středních škol nashromážděno jen velmi málo údajů. Stejně tak je velmi málo informací o stupni jejich integrace do české společnosti, ať už v podobě kvantitativních či kvalitativních dat¹. Hlavním cílem této analýzy je na příkladu dětí/mladých

¹ Včetně navazujících analýz.

imigrantů z postsovětských a asijských (vietnamských a čínských) zemí ukázat, jak se tito imigranti v současnosti integrují v českých školách a zprostředkovaně také do majoritní české společnosti. Zkoumaná je tzv. 1,5. generace imigrantů, tj. rodičům–imigrantům ještě v zahraničí narozené děti, které však přišly do Česka v jejich raném dětství (viz Portes 1996). Dalším cílem je identifikace relevantních problémů a návrh doporučení, jak tyto problémy (existují-li) napravovat, resp. řešit. V tomto příspěvku prezentujeme výsledky kvantitativní analýzy², přičemž zvědavého čtenář odkazujeme na kompletní studii Drbohlav, Černík, Dzúrová (2005), která přináší kompletní výsledky daného výzkumu.

Studie čerpá z dosavadního spíše zatím omezeného poznání procesu imigrace v Česku a rozvíjí tyto následující teze:

1. Jednotlivé etnické komunity se určitým způsobem liší v úspěšnosti osvojení češtiny a následně pak v úspěšnosti integrace do české společnosti (asijské a zejména pak vietnamské skupiny jsou nejúspěšnější). Doložen byl také význam některých sociodemografických rozdílů (např. ve vztahu k dětem určité rozdíly mezi pohlavími; v ohledu k rodičům pak úroveň jejich dosaženého vzdělání a jejich profesní pozice).
2. Existují důvody domnívat se, že úroveň znalosti českého jazyka a stupeň integrace může být podmíněn některými dalšími faktory jako jsou: otevřenost nebo uzavřenost dané komunity a existence možných podpůrných mechanismů ze strany této komunity; úroveň lpění na kultuře země původu; geografická poloha země původu; množství dřívějších zkušeností daného imigranta s českým prostředím; budoucí plány; postoje a zainteresovanost „důležitých“ osob (jako např. ředitele školy) jak ze strany imigrantské komunity tak lidí z dané školy (viz Drbohlav 2004).

V teoretické rovině se výzkum opírá o tyto koncepty: Heckmannův (1999) integrační koncept, „segmentovaný asimilační model“ (viz např. Zhou 1997, Portes, Zhou 2000), koncept akulturačních možností (Berry 1992) a institucionální teorii (např. Massey et al. 1998).

Hlavní výzkumné otázky, na které se v příspěvku pokusíme odpovědět, znějí: Kdo jsou postsovětské a asijské (vietnamské a čínské) děti a mládež, které přišly do Česka v průběhu posledních 10 let? Jaké jsou základní sociodemografické, socioekonomické a geografické charakteristiky těchto dětí/mladých a jejich rodin? Jak vypadají vybrané rysy jejich života v nové hostitelské zemi? Jaký je způsob jejich integrace? Které faktory podmiňují jejich úspěchy a neúspěchy v integraci do české společnosti? Jaké mají konkrétní problémy při integraci do prostředí českých škol a do české společnosti? Lze nalézt opatření (skrže doporučení pro formulaci příslušných politik), která by pomohla zlepšit úroveň jejich začlenění do české společnosti?

Dané analýze však předchází stručný popis datových zdrojů a statistický přehled cizinců – žáků a studentů v Česku.

² Výzkum nezahrnuje specifické problémy žadatelů o azyl. Přestože problémy v této kategorii jsou dobře známy, tato studie je záměrně cílena na stabilnější skupiny imigrantů, kteří zde již pobývají delší dobu, a kteří si již vybudovali (z určitých očividných důvodů) vztahy s majoritní populací. V tomto ohledu jsou žadatelé o azyl spíše specifickou skupinou. Jejich úroveň „adaptace“ je specifická a provizorní protože 1. žijí většinou v azylových zařízeních a 2. pouze velmi omezený počet z nich bude mít šanci zůstat v Česku a normálním způsobem participovat na životě společnosti. Mnoho z rodin žadatelů o azyl navíc již od začátku nevolí Česko jako cílovou zemi.

2. Děti imigrantů: co doopravdy víme?

Během akademického roku 2001/2002 se přes Českou školní inspekci započalo se sběrem „tvrdých“ dat – základních parametrů týkajících se dětí, například: etnické prostředí rodiny (definováno jazykem a občanstvím), věk, pohlaví, cizinecký status (zda se jedná o žadatele o azyl, držitele povolení k trvalému pobytu nebo víza k pobytu překračujícímu devadesát dní), typ navštěvované školy, dosažené výsledky ve škole atd. V současnosti jsou tato data Ústavem pro informace ve vzdělávání (dále ÚIV) zpracovávána, tabelována a distribuována (Krajská 2001, 2002, 2003). Tato databáze, jejíž shromážděná data začínají akademickým rokem 2002/2003, představuje jediný dostupný zdroj dat pro realizaci důležitých statistických studií (Cizinci 2002, 2003). Data o cizincích rozvedená i do kategorií dle jejich věku jsou dále pravidelně sbírána v rámci státních statistik (založených na tzv. systému „průběžné registrace“), která jsou využívána k záznamům o vydání povolení k pobytu (Pohyb 2003³). Tyto statistiky, na rozdíl od předchozích zmíněných výše, však neumožňují popsat spojení mezi jednotlivými dětmi/mladými a dalšími aspekty souvisejícími se školou. Navíc nepodávají žádné další informace o rodinách dětí či o jejich socioekonomickém a sociodemografickém zázemí. Ministerstvo vnitra ČR (dále MV) sice má způsobilost spojit dostupná data pro rodiny cizinců a všechny jejich členy, ale tyto informace nejsou veřejně dostupné. Ke zlepšení situace by došlo, pokud by Centrální populační registr mohl vedle MV využívat i Český statistický úřad (dále ČSÚ). Tato spolupráce se nyní postupně rozvíjí.

Jiný dostupný zdroj dat o cizincích a jejich dětech představuje Sčítání lidu, domů a bytů (dále census). Data o cizincích v Česku z censu z roku 2001 bohužel není možno spolehlivě využít, neboť více než jedna třetina cizinců nebyla započítána. Celkově můžeme konstatovat, že mimo zahraničních studentů vysokých škol, pro které existuje relativní dostatek dat (nejsou však cílem tohoto příspěvku), je obtížné sehnat dostatečně spolehlivá a významná data o školácích – dětech cizinců v Česku. Ačkoliv databáze zpracovaná ÚIV je hodnotná, stále postrádáme dlouhodobé studie a mnoho dalších „tvrdých“ kvantitativních a zejména kvalitativních dat stran procesu integrace dětí cizinců. Právě takováto data mohou být získána pomocí speciálních dotazníkových šetření. Výsledky jednoho takového předkládáme v této studii.

Cizinci, resp. děti cizinců mají v Česku ve vzdělávání stejná práva a povinnosti jako občané naší republiky. Tato skutečnost sice není garantována českými zákony, ale je zakotvena v Listině práv a svobod (Cizinci 2003). Za vzdělávání cizinců odpovídá Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR (dále MŠMT) a způsob a provedení tohoto vzdělávání dále upravuje několik nařízení⁴. Základní a středoškolské vzdělávání je zajišťováno bezplatně pro držitele povolení k trvalému pobytu, držitele krátkodobých a dlouhodobých

³ Tato ročenka například třídí emigranty a imigranty podle věku (do rozdílných věkových kategorií) ve spojitosti s 1. jejich motivy k migraci a 2. ve spojitosti s jejich zemí původu a cílovou zemí (Pohyb 2003).

⁴ Viz např. Metodický pokyn č. 10 149/2002-22 o zabezpečení povinné školní docházky dětí azylantů a účastníků řízení o udělení azylu, pokyn č. 21 153/2000-35 k zajištění kurzu českého jazyka pro azylanty, pokyn č. 21 836/2000-11 ke vzdělávání cizinců v základních školách, středních školách a vyšších odborných školách, včetně speciálních škol (Cizinci 2003). Pro studium na vysoké škole viz zákon č. 111/1998 Sb. o vysokoškolských institucích (Zákon o vysokých školách).

Tab. 1 – Struktura žáků (dětí cizinců) podle občanství, základní a střední školy v Česku, školní rok 2002–2003 a 2003–2004 (celkem žáci cizinci = 100 %)

Zdroj: Krajská 2003, Krajská 2004

Země podle občanství	Základní školy		Střední školy	
	2002–03	2003–04	2002–03	2003–04
Slovensko	12,2	11,7	13,5	15,0
Vietnam	26,6	31,5	12,5	14,7
Rusko	9,7	8,5	16,8	16,1
Ukrajina	23,7	25,4	21,4	21,8
Polsko	1,6	1,2	3,8	2,9
Německo	1,1	0,9	3,5	3,0
Ostatní	25,2	20,8	28,5	26,5
Podíl dětí ve školách s jiným než českým občanstvím	1,1	1,3	0,5	0,6

Tab. 2 – Zahraniční žáci v základních školách v Česku podle občanství a pohlaví, 2003–2004 (země s více jak 100 žáky v českých školách)

Zdroj: Interní materiál, UIF

Země podle občanství	Počet žáků celkem	Počet žáků (%)	Počet dívek	S trvalým pobytem	S dočasným pobytem	Uprchlíci
Arménie	225	1,7	103	101	83	41
Bulharsko	139	1,1	68	84	51	4
Bělorusko	178	1,4	89	89	70	19
Čína	151	1,2	81	51	99	1
Chorvatsko	112	0,9	42	81	30	1
Německo	119	0,9	55	100	19	0
Kazachstán	254	2,0	123	167	73	14
Mongolsko	235	1,8	131	64	164	7
Moldavsko	157	1,2	78	65	84	8
Polsko	157	1,2	71	129	28	0
Rumunsko	152	1,2	77	122	29	1
Rusko	1 091	8,4	529	454	489	146
Slovensko	1 599	12,3	742	973	522	94
Vietnam	4 036	31,1	1 882	2 753	1 281	2
Ukrajina	3 268	25,2	1 556	1 954	1 247	65
USA	107	0,8	50	68	39	0
Srbsko a Černá Hora	166	1,3	87	95	67	4
<i>Celkem</i>	<i>12 973</i>	<i>100,0</i>	<i>6 155</i>	<i>7 810</i>	<i>4 647</i>	<i>500</i>

víz, pro ty, kterým byl udělen azyl, držitelům víz za účelem strpění pobytu a držitelům víz dočasné ochrany⁵.

Kolik dětí cizinců navštěvuje v Česku školy? Kdo jsou? Kde se koncentrují? Předkládáme dostupná data, abychom v hlavních rysech ukázali obecné vzorce a vytýčili možný směr, podle kterého lze provádět další podrobnější studie. Ačkoliv v současnosti nejsou počty cizinců vysoké, nelze je opomíjet: v akademickém roce 2002/2003 navštěvovalo celostátně 3 083 dětí cizinců školky, 12 770 dětí cizinců navštěvovalo základní školy, 3 592 navštěvovalo střední

⁵ Stejně finanční podmínky jsou nastaveny pro cizince jako pro české občany, pokud navštěvují vyšší odborné školy nebo další vybraná zařízení (viz blíže v Cizinci 2003). Zahraniční studenti vysokých škol studují za stejných podmínek jako čeští studenti, pokud je výuka vedena v českém jazyce. Výuka v cizím jazyce, pokud daná univerzita takový program zajišťuje, je zpoplatněna.

Tab. 3 – Zahraniční žáci v základních školách v Praze podle občanství a pohlaví, 2003–2004 (země s více jak 50 žáky v českých školách)

Zdroj: Interní materiál, ÚIV

Země podle občanství	Počet žáků celkem	Počet žáků (%)	Počet dívek	S trvalým pobytem	S dočasným pobytem	Uprchlíci
Arménie	78	2,3	31	32	43	3
Bělorusko	50	1,5	25	23	26	1
Čína	98	2,9	53	32	66	0
Chorvatsko	66	1,9	24	47	18	1
Kazachstán	85	2,5	36	48	34	3
Rusko	544	16,1	270	212	327	5
Slovensko	312	9,2	147	188	122	0
Vietnam	611	18,1	290	389	222	0
Ukrajina	895	26,4	428	337	531	27
Srbsko a Černá Hora	94	2,8	57	48	45	1
<i>Celkem</i>	<i>3 385</i>	<i>100,0</i>	<i>1 623</i>	<i>1 650</i>	<i>1 676</i>	<i>57</i>

školy⁶ (ÚIV). Celkový podíl zahraničních studentů je v Česku na základních a středních školách stále poměrně nízký (viz tab. 1). Na základních školách představují největší skupinu imigrantů Ukrajinci a Vietnamci, na středních školách je v počtech studentů dohánějí Rusové a Slováci.

Při bližším pohledu na složení dětí cizinců na základních školách zjistíme převahu Rusů, Slováků, Ukrajinců a Vietnamců nad ostatními cizinci: děti těchto občanství tvoří 77 % všech zahraničních žáků (viz tab. 2). Dále můžeme poznamenat, že žákyně tvoří zhruba polovinu počtů všech žáků. Celkově navštěvuje základní školy více dětí cizinců s povolením k trvalému pobytu než dětí cizinců s povolením k dočasnému pobytu, ačkoliv děti Rusů tvoří výjimku. Děti uprchlíků mají mezi dětmi cizinců navštěvujících základní školy spíše marginální roli, vyšší relativní čísla však nalezneme u dětí Rusů, Slováků, Bělorusů a Arménů. Přibližně jedna čtvrtina všech cizineckých dětí navštěvujících základní školu je koncentrována v Praze, přičemž polovina z nich jsou Rusové. V Praze je počet dětí cizinců s povolením k trvalému pobytu zhruba roven počtu dětí cizinců s dočasným povolením k pobytu (viz tab. 3).

Mezi studenty středních škol opět převažují Rusové, Slováci, Ukrajinci a Vietnamci. Poměr pohlaví je opět vyrovnaný, stejně jako poměr držitelů povolení k trvalému pobytu versus dočasnému pobytu. Počet dětí uprchlíků navštěvujících střední školy je ještě nižší než u základních škol (viz tab. 4). V Praze je koncentrován poměrně větší počet zahraničních studentů škol středních než škol základních (více než jedna třetina). V Praze studuje na středních školách více Rusů než Ukrajinců (viz tab. 5).

Důležitým analytickým hlediskem je měření relativní četnosti, v tomto případě to znamená, kolik zahraničních žáků/studentů je na základních a středních školách na 1 000 obyvatel v různých oblastech Česka (tab. 6). Mezi základními školami mají nejvyšší poměr imigrantů k lokální populaci tyto kraje: Karlovarský kraj (s relativně vyšším podílem Vietnamců), Praha (Ukrajinci, Vietnamci a Rusové), a Pardubický kraj (Vietnamci). Moravské kraje mají naopak nejnižší relativní zastoupení, Vysočina má pak nejnižší počet dětí cizinců na základní škole na 1 000 obyvatel. Z hlediska cizinců na středních školách mají znovu nejvyšší podíly imigrantů Praha (s Rusy, Ukra-

⁶ 385 navštěvovalo vyšší odborné školy a 11 401 navštěvovalo univerzity v prezenčním studiu.

Tab. 4 – Zahraniční studenti na středních školách v Česku podle občanství a pohlaví, 2003–2004 (země s více jak 100 žáky v českých školách)
Zdroj: Interní materiál, ÚIV

Země podle občanství	Počet žáků celkem	Počet žáků (%)	S plnou pracovní dobou	Ženy	S trvalým pobytem	S dočasným pobytem	Uprchlíci
Arménie	99	2,7	94	48	61	24	14
Bosna a Hercegovina	50	1,4	50	28	43	6	1
Bulharsko	68	1,9	64	42	48	20	0
Bělorusko	64	1,7	64	24	32	28	4
Chorvatsko	61	1,7	60	31	55	6	0
Německo	111	3,0	110	44	51	60	0
Kazachstán	144	3,9	139	83	95	42	7
Polsko	111	3,0	106	65	101	10	0
Rusko	581	15,9	577	280	346	218	17
Slovensko	561	15,3	507	259	330	231	0
Vietnam	532	14,5	531	232	426	106	0
Ukrajina	792	21,7	756	424	518	259	15
<i>Celkem</i>	<i>3 658</i>	<i>100,0</i>	<i>3 532</i>	<i>1 813</i>	<i>2 364</i>	<i>1 227</i>	<i>67</i>

Tab. 5 – Zahraniční studenti ve středních školách v Česku podle občanství a pohlaví, 2003–2004 (země s více jak 30 žáky v českých školách)
Zdroj: Interní materiál, ÚIV

Země podle občanství	Počet žáků celkem	Počet žáků (%)	S plnou pracovní dobou	Ženy	S trvalým pobytem	S dočasným pobytem	Uprchlíci
Arménie	33	2,5	32	19	22	9	2
Bulharsko	35	2,7	32	23	25	10	0
Čína	31	2,4	31	13	16	15	0
Chorvatsko	31	2,4	31	17	27	4	0
Kazachstán	51	3,9	48	29	22	24	5
Rusko	337	25,7	335	170	191	141	5
Slovensko	184	14,1	154	92	110	74	0
Vietnam	121	9,2	120	48	93	28	0
Ukrajina	238	18,2	224	136	142	91	5
<i>Celkem</i>	<i>1 309</i>	<i>100,0</i>	<i>1 247</i>	<i>676</i>	<i>799</i>	<i>487</i>	<i>23</i>

jinci a Slováci) a Karlovarský kraj (převážně Vietnamci). Naopak Středočeský a Olomoucký kraj, východní Čechy a vlastně celá Morava představují oblasti s nejnižší koncentrací zahraničních studentů na středních školách. Můžeme shrnout, že takovýto prostorový vzorec koresponduje s poznatky studií analyzující mezinárodní migraci v Česku: „Existuje východo–západní migrační gradient, který poukazuje na významnější roli mezinárodní migrace v západních oblastech země ve srovnání s oblastmi východními“ (např. Drbohlav 2004). Logicky zde nalézáme skutečnost, že děti a mládež následují své rodiče.

Tabulka 7 obsahuje informace o počtech dětí a mládeže podle občanství v kategoriích dle věku. Získáváme tak důležitou informaci o tom, do jaké míry cizinci podle občanství musí (v případě základních škol) nebo mohou (v případě středních a vysokých škol) využívat vzdělávací systém v Česku. Vzhledem k tomu, že migranti v analyzované skupině představují dočasně, ekonomické migranty, mohou získaná data indikovat budoucí tendenci některých

Tab. 6 – Zahraniční žáci/studenti základních a středních škol celkem a žáci/studenti s nejčtenějším občanstvím, regiony České republiky, 2003–2004

Zdroj: Interní materiál, ÚIV

Region	<i>Základní školy</i> Zahraniční žáci/studenti celkem (na 1 000 obyvatel) Počet zahraničních studentů s nejčtenějším občanstvím	<i>Střední školy</i> Zahraniční žáci/studenti celkem (na 1 000 obyvatel) Počet zahraničních studentů s nejčtenějším občanstvím
Praha	3 385 (2,9) Ukrajina 895, Vietnam 611, Rusko 544	1 309 (1,1) Rusko 337, Ukrajina 238, Slovensko 184
Středočeský	1 100 (1,0) Ukrajina 353, Slovensko 194, Vietnam 152	275 (0,2) Ukrajina 82, Slovensko 43, Rusko 42
Jihočeský	532 (0,9) Ukrajina 160, Vietnam 151, Slovensko 86	228 (0,4) Německo 46, Ukrajina 41, Slovensko 25
Plzeňský	717 (1,3) Vietnam 322, Ukrajina 176, Slovensko 68	168 (0,3) Ukrajina 55, Vietnam 44, Slovensko 15
Karlovarský	1 033 (3,4) Vietnam 596, Ukrajina 135, Rusko 89	204 (0,7) Vietnam 93, Ukrajina 34, Rusko 26
Ústecký	1 237 (1,5) Vietnam 495, Ukrajina 233, Slovensko 159	342 (0,4) Vietnam 85, Ukrajina 81, Rusko 52
Liberecký	403 (0,9) Ukrajina 114, Vietnam 90, Slovensko 56	136 (0,3) Ukrajina 43, Slovensko 20, Rusko 12
Královehradecký	1 042 (1,9) Ukrajina 747, Vietnam 86, Slovensko 59	112 (0,2) Ukrajina 40, Slovensko 22, Vietnam 15
Pardubický	1 093 (2,2) Vietnam 844, Ukrajina 80, Slovensko 72	86 (0,2) Ukrajina 27, Slovensko 17, Rusko 10
Vysočina	232 (0,4) Vietnam 55, Ukrajina 55, Mongolsko 44	81 (0,2) Ukrajina 23, Vietnam 11, Slovensko 10, Arménie 10
Jihomoravský	888 (0,8) Vietnam 264, Ukrajina 156, Slovensko 143	265 (0,2) Slovensko 54, Ukrajina 50, Vietnam 39
Olomoucký	318 (0,5) Vietnam 91, Ukrajina 67, Slovensko 56	92 (0,1) Ukrajina 35, Vietnam 12, Slovensko 11
Zlínský	276 (0,5) Slovensko 85, Vietnam 50, Ukrajina 42	116 (0,2) Slovensko 52, Ukrajina 16, Rusko 14
Moravskoslezský	717 (0,6) Vietnam 229, Slovensko 215, Polsko 67	244 (0,2) Slovensko 65, Polsko 49, Vietnam 42

Tab. 7 – Podíl zahraničních dětí a mládeže ve vybraných věkových skupinách podle občanství, Česko, 2001 (děti cizinců s legálním, trvalým pobytem v Česku delším než 1 rok)
Zdroj: Cizinci 2002, Drbohlav 2004

Země podle občanství	1–14 let	15–19 let	20–24 let	Celkem
Ukrajina	6,3	2,2	8,8	100,0
Slovensko	4,9	2,5	14,3	100,0
Vietnam	18,7	3,4	4,1	100,0
Polsko	1,9	1,2	2,6	100,0
Rusko	13,3	7,7	5,5	100,0
Německo	3,9	2,2	1,7	100,0
Bulharsko	5,6	2,5	4,2	100,0
Čína	11,4	3,0	5,0	100,0
Srbsko a Černá Hora	13,0	3,2	4,0	100,0
USA	8,8	2,4	3,6	100,0

cizinců se usadit – vietnamští, ruští, srbsí a černohorští a zejména čínští ekonomičtí imigranti mající vyšší počet dětí mohou plánovat usadit se v Česku na delší dobu více než ostatní cizinci.

3. Empirický výzkum

3.1. Design výzkumu: teoretický a koncepční rámec, použité metody

Dosavadní poznání migrační reality signalizuje, že migrační/integrační vzorce v Česku se do značné míry přibližují těm v imigračních rozvinutějších demokratických zemích. Tyto podobnosti zahrnují jak kvantitativní aspekty, tak se dotýkají i povahy a celkového vývoje migrační politiky i praxe, stejně jako se odrážejí v souhlasné podmíněnosti migrace a následně v potenciální možnosti využití některých teoretických konceptů, které vysvětlují některé významné rysy migrace i integrace imigrantů (např. Drbohlav 2004).

Použití teorií v prostředí postkomunistických zemí se zdá být v Česku oprávněné (viz také Drbohlav 1997). Přestože v tomto ohledu byly určité skutečnosti verifikovány, nebyl zde dosud proveden širší výzkum (včetně aplikace jednotlivých konceptů a teorií), z kterého by se při analýzách integračních procesů dětí a mladých imigrantů dalo vycházet, což platí jak pro Česko, tak pro celou střední Evropu⁷.

Kvantitativně-kvalitativní výzkum této studie je založen na dotazníkovém šetření, které je orientováno směrem k několika teoretickým a koncepčním rámcům; ty jsou po řadě nabídnuty jako určitá kostra, která je „testována“ prostřednictvím subjektivního hodnocení percepce/postojů a objektivních výpovědí o realitě života respondentů (zahraničních dětí a mládeže). Jinými slovy, jsou to právě respondenti, kteří podávají informaci o svém životě (a životě svých rodin) v nové společnosti v širším sociálním kontextu, tj. vypovídají o tom, jak se vypořádávají s integrací do české společnosti. V některých případech jsme byli také schopni zjistit některé objektivnější charakteristiky

⁷ V Evropě byla nedávno provedena komparativní studie pod vedením Evropské komise (European 2004); inspiraci je také možno čerpat např. z konzistentního souboru výzkumů založených zejména na zkušenostech z USA: Portes 1996 a 1995; Rumbaut, Portes 2001; Booth, Crouter, Landale 1997; Schmidt 2001; Board 1995; Alba, Handl, Müller 1998 a řada dalších.

spojené s jejich specifickými osobními kvalitami/schopnostmi (jak jsou hodnoceny učiteli).

1. Byl zvolen komplexní přístup, jímž je na integraci imigrantů nahlíženo jako na komplikovaný politický, administrativní, ekonomický, sociální, psychologický a geografický proces – hru, která se odehrává jak uvnitř (v imigrantovi samotném) tak vně (mezi imigrantem a hostitelskou společností) na různých hierarchických úrovních, od úrovně individuální přes státní až po celosvětovou. Při přijetí tohoto přístupu se lze držet Heckmannova (1999) konceptu, který tvrdí, že: „integrace (chápaná v širokém smyslu – poznámka autorů) znamená nabytí práv, možnosti dosáhnout pozicí a statusů, změnu v individuálních charakteristikách, budování sociálních vztahů a formování pocitů příslušnosti a identifikace imigrantů s danou imigrační společností“. Heckmann (1999) definuje čtyři typy „integrace“: A. Strukturální integrace znamená nabytí práv a přístupu k pozicím a statusům v jádrových institucích dané společnosti pro imigranty a jejich potomky. B. Kulturní integrace nebo akulturace – vztahuje se k procesům a stavům kognitivních, kulturních, behaviorálních a postojových změn jedinců. Akulturace se týká v první řadě imigrantů a jejich potomků, nicméně jde o interaktivní, vzájemný proces, který mění také danou přijímající společnost. C. Sociální integrace je definována, pokud je integrace imigrantů v soukromé sféře nové společnosti reflektována jejich soukromými a skupinovými vztahy (společenský styk, přátelství, sňatky, dobrovolnické/veřejné spolky). D. Začlenění do nové společnosti se v subjektivní rovině odráží v pocitech příslušnosti a identifikace, zejména ve formách etnické a národnostní identifikace: identifikační integrace.

V rámci analýzy výsledků provedeného šetření byl, ve snaze porozumět integraci jako komplexnímu procesu (viz výše), také učiněn pokus o její rozklad na jednotlivé komponenty. Tyto pokusy samozřejmě musely být přizpůsobeny cílové skupině, tedy dětem a dospívajícím.

2. Aplikujeme-li „segmentovaný asimilační⁸ model“ na mezoúroveň (ve vazbě na imigrantské skupiny) je cenné sledovat, do kterého segmentu české společnosti se imigrantské skupiny zvládnou „asimilovat“ (případně, který si zvolí pro svou „asimilaci“). Podle tohoto modelu (který vznikl v USA – viz např. Zhou 1997; Portes, Zhou 2000) logicky vyvstávají následující otázky: A. Sledujeme skutečně „zvyšující se akulturaci a paralelní integraci imigrantské skupiny do středních tříd“ nebo B. jde spíše o druhou možnost „vedoucí zcela opačným směrem k trvalé chudobě a asimilaci do nejnižších tříd“, nebo C. převažuje třetí model, který „kombinuje rychlý ekonomický pokrok s uvážlivým uchováváním komunitních hodnot a solidarity“ (Portes, Zhou 2000)? Je zde pak ještě jedna možnost (byť není v rámci segmentovaného asimilačního modelu definována), tj. kompletní integrace imigrantské skupiny do české společnosti. Nabízí se pochopitelně ještě další otázka: je možno pro jednotlivé imigrantské skupiny vysledovat typické integrační trajektorie? A pokud ano, co je příčinou posunu po dané trajektorii?

3. Při sledování daných aspektů na mikro (individuální) úrovni lze také odkázat na Berryho koncept akulturačních možností (Berry 1992). Berry nastínil čtyři alternativy akulturace, které „jsou dostupné jednotlivcům a skupinám v pluralitní společnosti“. Tyto alternativy jsou založeny na dvou otázkách: Zda-li je považováno za cenné si (v rámci etnické komunity a vis-a-vis majorita) udržovat kulturní identitu a charakteristiky a zároveň, zda-li je po-

⁸ V Severní Americe se asimilací rozumí jak pravá asimilace („splnutí“), tak i všechny další stupně kooperace minority s majoritou, včetně zde myšlené „obecné integrace“.

važováno za cenné udržovat vztahy s ostatními skupinami? V závislosti na odpovědích na tyto otázky lze mluvit o strategiích imigrantů, které mohou vést buď k jejich integraci, asimilaci, separaci nebo marginalizaci (viz Berry 1992).

4. Migrační/integrační realita imigrantských skupin v Česku bude komentována ve vztahu k některým aspektům institucionální teorie (viz Massey et al. 1998), která zdůrazňuje důležitost institucionálních struktur jakožto „podpůrných“ mechanismů migračních toků a aktivní přítomnosti migrantů v nových hostitelských společnostech.

Ve snaze odpovědět na dané výzkumné otázky (viz úvod) využívá analýza strukturovaný, standardizovaný a komplexní dotazník⁹ cílený na otázky migrace a integrace imigrantů přicházejících do Česka. Respondenti byly zahraniční děti a středoškolská mládež žijící v hlavním městě Praze. Bylo naplánováno kontaktovat dvě různé zahraniční skupiny: a) občany Vietnamu a Číny; a b) občany pocházející z evropské části bývalého Sovětského svazu: Rusko, Ukrajina, Moldavsko, Bělorusko. Do výzkumu byly vybrány dvě věkové kategorie respondentů ve dvou různých typech škol: děti ve věku 10–15 let (v základních školách) a dospívající ve věku 16–18 let (střední školy). Poslední podmínka výběru respondentů byla délka jejich pobytu, která musela být nejméně tři roky víceméně nepřetržitého pobytu v Česku. Respondenti byli vybíráni „záměrnou“, organizovanou a systematickou metodou výběru (využito databáze poskytnuté ÚIV). Tým výzkumných pracovníků kontaktoval buď poštou nebo osobně ředitele škol, informoval je o projektu a požádal o spolupráci. Roli „prostředníků“ šetření převzali studenti geografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy; výzkum na školách proběhl v období září až listopadu 2004, kdy došlo k hromadnému vyplňování dotazníku ve třídách. Třídní učitelé, další učitelé nebo ředitelé škol následně dodali další informace týkající se absencí jednotlivých studentů, jejich chování, talentu, zdravotního stavu a schopností podle studijních výsledků. Stejný postup byl aplikován na kontrolní vzorek českých studentů. Z 25 kontaktovaných škol se jich 13 zúčastnilo výzkumu (52 %; blíže v Drbohlav, Černík, Dzúrová 2005). Analyzovaný soubor respondentů (N=127) se tak nakonec skládal ze dvou skupin zahraničních dětí/mládeže: 1. z postsovětských zemí (N=45), 2. z asijských zemí (Vietnamci a Číňané, N=35) a z „kontrolní/ referenční skupiny“ Čechů (N=47)¹⁰.

Přestože nebyl výběr náhodný ani kvótní, vzorek respondentů byl vnímán jako dostatečně diverzifikovaný, protože zahrnoval žáky a studenty z různých typů škol, různých pražských čtvrtí a obou pohlaví. Přestože dosažené výsledky nelze zcela zobecňovat, zdá se, že byly zjištěny nové, dosud neodkryté

⁹ Inspirací při návrhu dotazníku byly jiné dotazníky sestavené Europäisches Forum Für Migrationsstudien (EFMS), the John Hopkins University, Michigan State University, Florida International University a San Diego University, které byly zaměřeny na podobnou problematiku.

¹⁰ Tito respondenti navštěvovali následující školy: základní škola Angelova 3183, Praha 12; základní škola Bronzová 2027, Praha 5; základní škola Generála Janouška 1006, Praha 9; základní škola Vybíralova 964, Praha 9; základní škola Meteorologická 181, Praha 4; základní škola „Campanus“, Jírovcovo náměstí 1782, Praha 4; základní škola Novoborská 371; Praha 9, gymnázium J. Heyrovského; Mezi Školami 2475, Praha 5; gymnázium Rakovského 3136; Praha 4, střední odborná škola „Euroškola Praha“; Tupolevova 525, Praha 8; gymnázium Na Vítězné pláni 1160, Praha 4; Anglické gymnázium „The English College“, Sokolovská 320, Praha 9; Britská mezinárodní škola „The British International School“, K Lesu 2, Praha 4.

a důležité informace, týkající se migračních a integračních realit dvou klíčových imigrantských skupin u nás (neuvažujeme-li Slováky)¹¹.

Základní analýza¹² (jednoduchá deskriptivní statistika) byla směřována k odhalení vzorců, komentáři zjištěných faktů (strukturovaných ve frekvenčních tabulkách) a ke srovnání situace (daných parametrů) tří skupin imigrantů a také mezi dvěma skupinami – postsovětů a Asiatů (asociace byla sledována dvojrozměrnými tabulkami – občanství versus ostatní proměnné). Pro tyto účely byly použity kontingenční tabulky a „chí-kvadrát (χ^2)“ test, signifikace na hladině 95% spolehlivosti ($p < 0,05$) nebo ($p > 0,05$). Dále byla provedena asociční analýza umožňující poodhalit signifikantní deklarativní vazby, a to jednak v rámci souboru proměnných z post-sovětských zemí, tak v rámci souboru odpovědí asijských imigrantů.

Následně jsme se prostřednictvím aplikace faktorové analýzy pokusili identifikovat dominantní vztahy mezi proměnnými ve vícerozměrném prostoru.

3.2. Výsledky kvantitativní analýzy

3.2.1. Závislost na základě zjištěných četností uspořádaných v kontingenční tabulce

Strukturu respondentů z hlediska jejich občanství a věku uvádí tabulka 8. Je třeba zmínit, že z 45 respondentů z postsovětských republik mělo 29 respondentů ruský, 17 ukrajinský a 2 moldavský pas. Z 35 asijských respondentů pak bylo 29 Vietnamců a 6 Číňanů. Nejpočetnější kategorií dětí byla ta mezi 13 a 14 lety věku, nejméně zastoupenou skupinu představovali studenti středních škol starší 15 let¹³. S ohledem k věkové struktuře nebyly mezi sledovanými zahraničními skupinami signifikantní rozdíly ($p = 0,191$), přestože česká kontrolní skupina zahrnovala o něco více respondentů mezi 11 a 13 lety věku. Rovněž z hlediska pohlaví nebyly zjištěny velké rozdíly mezi cizineckými skupinami ($p = 0,564$) ani vůči české kontrolní skupině ($p = 0,239$).

Tab. 8 – Soubor zahraničních studentů podle věku a občanství, dotazníkové šetření

Věk	Postsověti	Vietnamci-Číňani	Celkem
10	2	1	3
11	2	5	7
12	3	7	10
13	6	6	12
14	10	8	18
15	6	3	9
16	7	4	11
17	6	0	6
18	3	1	4
<i>Celkem</i>	<i>45</i>	<i>35</i>	<i>80</i>

Některé doplňující informace o kvalitě života dětí cizinců ve školním prostředí uvádí dále tabulka 9, a to s ohledem na jejich míru absencí ve škole, zdravotní stav, schopnosti, kvality, vlastnosti a intenzitu kontaktů mezi jejich rodiči a školou. Tato data, která byla zjištěna v dotaznících od učitelů a dalších členů školního personálu, můžou (teoreticky) reprezentovat důležité explanační proměnné pro výzkum integračních procesů. S výjimkou míry absencí, které nemohly být

¹¹ Po Slovácích jsou v současnosti tyto skupiny imigrantů v Česku zdaleka nejpočetnější: K 31. prosinci 2003 zde pobývalo legálně 62 282 Ukrajinců, 12 605 Rusů, 3 261 Moldavanů, 2 655 Bělorusů a 29 046 Vietnamců.

¹² Všechny analýzy byly zpracovány za pomoci statistického softwaru SPSS (SPSS Inc., Chicago, USA).

¹³ Některé „starší zahraniční děti a mládež“ můžou, navzdory věku, stále navštěvovat základní školy.

Tab. 9 – Vybrané charakteristiky souboru zahraničních studentů (deklarováno školskými pracovníky), dotazníkové šetření

Charakteristiky chování	Češi	Postsověti	Vietnamci– Číňani	Průměr souboru	Počet respondentů
Absentérství	49,57	74,85	16,50	55,31	42
Zdraví	1,48	1,42	1,46	1,45	115
Matematika	2,11	2,44	1,78	2,14	121
Český jazyk	2,09	2,46	2,28	2,26	115
Průměrná známka	1,66	2,00	1,76	1,82	74
Talent	2,21	2,29	2,29	2,27	83
Chování	1,04	1,29	1,07	1,14	116
Kontakt	2,00	2,43	2,79	2,36	95
Extrovert vs. introvert	2,46	2,41	2,46	2,44	104

Poznámky: Absentérství: průměrný počet zameškaných hodin. Zdraví: škála 1–5, kde 1 = výborné a 5 = velmi špatné. Matematika, český jazyk, průměrná známka: škála 1–5, kde 1 = výborná a 5 = velmi špatná/nedostatečná. Talent: škála 1–5, kde 1 = unikátní a 5 = zcela bez talentu. Chování: škála 1–3, kde 1 = výborné a 3 = špatné. Kontakt: intenzita kontaktů mezi rodiči a školou/zájem rodičů o práci dítěte ve škole: škála 1–5, kde 1 = nejvyšší míra kontaktů a 5 = bez zájmu/kontaktu. Extrovert versus introvert: škála 1–5, kde 1 = více extrovert a 5 = více introvert.

vyhodnoceny vzhledem k malému počtu respondentů, ukazují data pouze minimální rozdíly (ve většině případů $p > 0,05$). Pozoruhodná je tak skutečnost, že daní imigranti obecně nedosahují horších výsledků než čeští respondenti v kontrolní skupině, a to ani v předmětu český jazyk, kde by bylo možno signifikantní rozdíl mezi domácími a zahraničními respondenty očekávat. Některé ze zjištěných rozdílů (ve zdravotním stavu, specifických schopnostech a v tom, zda se jedná o introverty či extroverty) byly skutečně minimální. Na druhou stranu byly mezi dvěma zahraničními skupinami zjištěny signifikantní rozdíly v matematice, kde asijsí respondenti vykazovali vyšší úspěšnost než respondenti z postsovětských zemí ($p = 0,015$; 41 % Asiátů obdrželo známku 1, tj. nejlepší výsledek, zatímco této známky dosáhlo pouze 14 % postsovětských respondentů).

Je důležité podotknout, že skupiny imigrantů nevykazovaly signifikantní rozdíly s ohledem na délku dosavadního pobytu v Česku ($p = 0,098$). Také je nutno zdůraznit, že žádné ze zahraničních dětí ve výběru se u nás nenarodilo (viz výše, tzv. 1,5. generace imigrantů).

Tato deskriptivní analýza dále pokračuje v tématech: rodina a domácnost, úroveň dosaženého vzdělání rodičů a jejich pozice na trhu práce, jazykové dovednosti, vztahy v rodině, další sociální vztahy, zachování tradic, účast v občanských sdruženích, identita a životní styl, diskriminace, pocit vlastního sebevědomí a deprivace, percepce sociálního statusu a končí výhledem do budoucna. Z důvodu omezeného prostoru odkazujeme čtenáře na studii Drbohlav, Černík, Dzúrová (2005), ve které najde konkrétní data i užší interpretaci. Shrňme tuto kapitolu pouze ve zkratce následovně:

Výsledky šetření překvapivě prokázaly, že mezi zkušenostmi asijských a postsovětských imigrantů, kteří přišli do Česka a usadili se v Praze mezi lety 1991 a 2001¹⁴ existují jen malé problémy. Obě skupiny vykazaly podobné názory; rozdíly, které mezi nimi existují, pramení spíše z kulturních odlišností v praktickém životě jednotlivých imigračních skupin. Obě skupiny tedy

¹⁴ Všichni respondenti účastníci se studie pobývali v Česku alespoň po dobu tří let.

shodně tvrdily, že jsou se svým životem u nás a s mírou zapojení do společnosti spíše spokojeni. Respondenti navíc uvedli, že životní standard jejich rodin se po příchodu do naší republiky zlepšil. Dalším důležitým zjištěním je, že respondenti neuvedli žádné vážnější sociální problémy. Děti imigrantů z obou cizineckých skupin se také rychle přizpůsobily novým podmínkám (nové prostředí ve škole atd.). Situaci samozřejmě také usnadňuje pomoc rodičů, kteří kladou velký důraz na vzdělání a angažují se udržováním dobrých kontaktů se školou.

Integraci cizinců v Česku napomáhá v případě rodin z postsovětských zemí menší jazyková bariéra, která vyplývá z příbuznosti jejich mateřského jazyka a češtiny a dále ze vzájemné podobnosti kultur obou zemí. Vietnamským imigrantům zase může adaptaci na české prostředí usnadňovat síť zavedených kontaktů, které zde započali Vietnamci, kteří do Československa přišli v rámci takzvané „mezinárodní pomoci mezi socialistickými zeměmi“ v 70. a 80. letech. Tyto obecně příznivé stránky integrace by však neměly umenšovat naši pozornost stran bariér, které jsou reprezentovány častým střetem imigrantů s českou xenofobií a diskriminací.

Pro uchopení migračních a integračních procesů jsou významné také rozdíly, které byly nalezeny mezi oběma skupinami imigrantů. Nejdůležitější je fakt, že rodiny z postsovětských zemí jsou u nás usazeny méně stabilně než asijské rodiny. Lze tak usoudit i podle následujících skutečností: mnohem více těchto rodin vlastní víza s platností na více než 90 dní (namísto víz s trvalým povolením k pobytu), častěji navštěvují zemi svého původu a více se s ní identifikují, udržují si perfektní znalost mateřského jazyka a častěji se setkávají s menšími či nekompletními rodinnými jednotkami.

Šetření dále prokázalo, že ani jedna migrační skupina se nestraní navazování kontaktů s Čechy nebo s jinými imigranty. Tyto kontakty jsou však spíše povrchní, neboť zřídka vedou k vzájemné pomoci či kooperaci. Asijské rodiny mají větší tendenci udržovat svoje vlastní komunity, než jak je tomu u rodin pocházejících z postsovětských zemí. Jelikož imigranti mají také vliv na hostitelskou zemi, výsledky šetření odhalují pozitivní stránky zejména ekonomického charakteru, které je možno dále rozvíjet. Imigranti z postsovětských zemí obohacují český pracovní trh zejména o lidský kapitál, hlavně pokud jde o vzdělávání. Asijsí imigranti pak vynikají svými obchodnickými aktivitami a podnikatelským úsilím. Obecně je nepochybným faktem, že cizinci jsou v Česku velmi aktivní z hlediska zaměstnání a práce. Na druhou stranu se aktivně nezapojují do občanské společnosti ve smyslu různých společenských spolků či občanských aktivit. Nečiní tak ovšem příliš ani průměrný český občan. Tento stav věcí může být považován za dědictví komunismu, který v očích běžného člověka zdiskreditoval všechny organizované spolky.

Následující asociační analýza byla provedena pro dvě stěžejní otázky šetření, a sice a) „Jste obecně spokojen/a se začleněním do české společnosti?“ a b) „Jste obecně spokojen/a se svým životem?“¹⁵, a to jednak v rámci souboru proměnných respondentů z postsovětských, a jednak v souboru respondentů asijských zemí. Tyto dvě stěžejní otázky byly analyzovány spolu s dalšími proměnnými s cílem ozřejmit podmíněnosti integračního procesu (všechny proměnné byly kategorizovány jako binární proměnné).

¹⁵ Mezi proměnnými byl zjištěn signifikantní vztah. Připomeňme však, že obě otázky mají trochu jiný význam. Zatímco první vypovídá více o vlastní integraci, druhá otázka je více obecná a komplexní.

V případě respondentů z postsovětských zemí je uspokojení se začleněním do české společnosti statisticky významně asociováno se šesti proměnnými. Podle klesající hodnoty statistické významnosti korelačního koeficientu to jsou: 1. nízký stupeň vzájemné kooperace a pomoci mezi respondentovou rodinou a dalšími imigranty, resp. čím vyšší spokojenost se začleněním do české společnosti, tím významně nižší nutná pomoc mezi respondentovou rodinou a dalšími imigranty ($r=-0,593/\text{sig.}0,001$); 2. nepociťovaná diskriminace, resp. čím vyšší spokojenost se začleněním, tím nižší míra pociťované diskriminace ($r=-0,368/\text{sig.}0,018$); 3. větší tendence fandit českému reprezentačnímu týmu v zápase s týmem z respondentovy země původu ($r=-0,364/\text{sig.}0,018$); 4. větší míra extrovertního chování ($r=0,359/\text{sig.}0,027$); 5. silněji vnímané zlepšení životní úrovně rodiny během pobytu v Česku ($r=0,336/\text{sig.}0,032$); 6. četnější kontakty s Čechy ($r=0,332/\text{sig.}0,032$).

Pocit spokojenosti s vlastním životem je u respondentů z postsovětských zemí signifikantně asociován s pěti proměnnými. Podle klesající významnosti to jsou: 1. častěji uvádění Češi jako respondentovi nejlepší kamarádi ($r=0,424/\text{sig.}0,007$); 2. větší míra extrovertního chování ($r=0,424/\text{sig.}0,007$); 3. respondentova rodina je charakterizovaná jako uzavřená ($r=0,346/\text{sig.}0,027$); 4. horší znalosti respondentova rodného jazyka ($r=-0,309/\text{sig.}0,046$); 5. nižší frekvence sledování televizních programů v rodném jazyce ($r=-0,307/\text{sig.}0,048$).

Statistika naší studie tedy dokládá obecné uspokojení respondentů se situací v nové zemi a zároveň stálé napojení na kulturu v zemi původu. Sofistikovanější metody analýzy ovšem ukázaly, že mladí z těchto rodin jsou již plně integrováni do české společnosti a přijali klasické vzorce asimilačního chování, kdy odvrhují či odmítají těsné vazby na zemi původu a berou za svůj český životní styl (stejně vzorce chování viz např. Alba, Handl, Müller 1998).

Míra uspokojení ze zapojení se do české společnosti se u asijské skupiny liší. Tato proměnná je významně asociována se čtyřmi proměnnými. Opět podle klesající významnosti to jsou: 1. Příklon spíše k ateismu než k nějaké formě náboženství ($r=0,520/\text{sig.}0,006$); 2. větší frekvence, se kterou jsou uváděni Češi jako nejlepší přátelé respondenta ($r=0,375/\text{sig.}0,029$); 3. zřídka pociťovaná deprese ($r=0,373/\text{sig.}0,033$); 4. větší míra času, kterou otcové věnují diskuzi osobních problémů se svými dětmi ($r=0,358/\text{sig.}0,038$).

Míra uspokojení asijských respondentů s vlastním životem je těsně spjata pouze se dvěma proměnnými. Významněji s: 1. Příklonem k ateismu ($r=0,520/\text{sig.}0,006$); a dále s 2. nižší mírou pocitů deprese ($r=0,350/\text{sig.}0,046$). Vedle rozmanitých důvodů, které korelují s mírou uspokojení jak s vlastním životem, tak se zapojením do české společnosti u postsovětské komunity imigrantů, se jeví asijská skupina více homogenní. Hlavní roli v ohledu k míře uspokojení asijských respondentů s jejich adaptací v Česku a spokojeností s vlastním životním stylem představuje náboženské citění, kdy nábožensky založení jedinci jsou se situací spíše nespokojeni. Jednoduchým vysvětlením může být skutečnost, že česká společnost nenabízí dostatečně podnětné „duchovní“ klima.

V obou skupinách imigrantů jsme nenalezli žádný vztah mezi oběma proměnnými a pohlavím respondentů ani závislost na délce pobytu u nás.

Provedená analýza poskytuje několik zajímavých zjištění, která mohou být využita při tvorbě vhodné politiky týkající se imigrantů. Za prvé se míra integrace a pocit spokojenosti z ní liší podle etnického původu jednotlivých imigračních skupin: obě skupiny ovlivňují odlišné soubory faktorů. Za druhé, da-

né důležité faktory se dotýkají širokého spektra osobních vztahů¹⁶ respondentů, stejně jako faktorů psychologických, ekonomických i identifikačních.

3.2.2. Faktorová analýza

V dalším analytickém kroku jsme se pokusili určit hlavní strukturální rozdíly deklarace respondentů ve dvou sledovaných podskupinách, a sice ve skupině respondentů postsovětských a asijských. Za využití metody vícerozměrné statistiky, resp. faktorové analýzy jsme provedli redukci množiny odpovědí respondentů, ve snaze o teoretické porozumění deklarativních proměnných a odhalení v nich skrytých, vícerozměrných struktur. Zkoumali jsme možné souvislosti mezi 36 vybranými proměnnými popisujícími rozličné oblasti života a integračního procesu respondentů a jejich rodin (po provedení dichotomizace proměnných). Šetření bylo zaměřeno na ty oblasti, které byly respondenty pokládány za nejdůležitější.

Základní výsledky faktorové analýzy (tab. 10 a 11) jsou dokumentovány pro první tři faktory (nové latentní proměnné) vysvětlující nejvyšší podíly variability vstupních souborů proměnných. Tyto tři faktory vysvětlují v obou analyzovaných případech, odděleně pro postsovětskou skupinu a asijskou skupinu respondentů, více jak 44 % a 50 % celkové výchozí variability obou souborů¹⁷.

V souboru dětí a mladých imigrantů z postsovětských republik (tab. 10) je faktor 1 nejsilně pozitivně syčen proměnnými popisujícími pevné rodinné vztahy/rodinnou soudržnost (F7, C1), spokojenost se zapojením do české společnosti (G1), s osobním životem (L4) i se zlepšením situace v rodině po příchodu do Česka (L2). Proměnné, které naopak sytí faktor 1 negativně korepondují s nižší mírou důležitosti udržování tradic země původu (G6), nevýznamnou sledovanost televizních programů v rodném jazyce (I3), nízkou spolupráci v rámci rodin přistěhovalců (G10) i nízký pocit sounáležitosti s národem rodičů (H5). Analýza proměnných sytících Faktor 1 tak indikuje, že relativně vysoká úspěšnost integrace je především závislá na: silných rodinných vazbách, slabé vazbě respondentů na zemi původu, nižší míře sledování televizních programů v rodném jazyce, viditelném zlepšení životní úrovně rodiny v čase, vyšší frekvenci, se kterou respondenti uvádějí jako nejbližšího přítele Čecha, častějších kontaktech s Čechy a na nižší úrovni vzájemné pomoci mezi rodinou respondenta a dalšími imigranty. Výsledky této faktorové analýzy se tak naprosto shodují s výsledky korelační analýzy. Faktor 1 popisuje variabilitu původních 36 oblastí kvality života z 18 %, Faktory 2 a 3 vysvětlují nižší míru variability (15 % a 10 %; tab. 10).

Výsledek faktorové analýzy aplikované pro skupinu asijských respondentů ukázal, že dominantní latentní proměnná (Faktor 1) je nejsilněji pozitivně syčena proměnnými popisujícími kontakty s dalšími přistěhovalci (G8, G9, G10) a zemí původu (F12) a dále významný pocit diskriminace a ústrků ze strany české společnosti (J2). V kontextu těchto proměnných deklarace nízkého zájmu ze strany rodičů, matky i otce (F6 a F3) a slabá znalost mluveného i písemného projevu v mateřském jazyce (E4 a E3), vyjádřeno negativními hodnotami.

¹⁶ Pojmem „osobní vztahy“ zde rozumíme celou šíři podob vztahů, zahrnující jak rodinné vztahy, tak vztahy s jinými imigračními skupinami či většinovou společností, a to na nejrozličnějších hierarchických úrovních.

¹⁷ Dosažené výsledky mohou mít omezenou platnost vzhledem k malému počtu analyzovaných případů a obtížím s metodou výběru respondentů. Další problém by mohl být způsoben snahou postihnout velmi širokou škálu vysvětlujících proměnných.

Tab. 10 – Základní výsledky faktorové analýzy souboru postsovětských respondentů

Pořadí	Vlastní hodnoty ¹⁸			
	Vlastní hodnota	Individuální (%)	Kumulativní (%)	
1	6,753	18,759	18,759	
2	5,573	15,481	34,240	
3	3,542	9,838	44,078	
Faktorové zátěže po Varimax rotaci ¹⁹				
Značka	Otázka/Dichotomizovaná proměnná	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
F7	Držíte jako rodina pohromadě? 1 = ano/spíše ano ; 0 = ne	0,688		
G6	Je pro tebe důležité udržování tradic? 1 = ano, velmi; 0 = nedůležité	-0,685		
I3	Díváš se na televizní vysílání v mateřské řeči tvé matky? 1 = ano často; 0 = ne nedívám	-0,672		
L2	Situace tvé rodiny se po příchodu do Česka 1 = výrazně zlepšila ; 0 = nemění/zhoršuje	0,635		
G1	Kdo je tvým nejlepším přítelem (mimo rodinu)? 1 = Čech ; 0 = ostatní	0,605		
C1	S kým žiješ? 1 = s oběma rodiči ; 0 = s žádným/1 rodičem	0,603		
L4	Jak jsi spokojen se svým životem? 1 = velmi spokojen ; 0 = nespokojen	0,595		
G7	Stýká se tvá rodina s Čechy? 1 = ano hodně ; 0 = ne	0,590		
G10	Pokud se tvá rodina stýká s přistěhovalci, spolupracujete, radíte si, pomáháte si navzájem? 1 = ano často; 0 = ne	-0,589		
H5	Jak silný je tvůj pocit "jsem příslušníkem národa svých rodičů"? 1= velmi silný/silný; 0 = slabý	-0,576		
M1	Jak často chodíš do kostela/mešity/synagogy apod?1 = pravidelně; 0 = někdy/nikdy	-0,565		
H4	Jak silný je tvůj pocit "jsem Čech"? 1 = velmi silný ; 0 = slabý/velmi slabý	0,560		
H6	Představ si, že probíhá sportovní utkání mezi Českem a mateřskou zemí tvé matky. Komu budeš fandit? 1 = hráčům mateřské země mé matky; 0 = Česku	-0,543		
C3	S kolika lidmi celkem dohromady bydlíš? 1 = 0–2; 0 = více jak 2	-0,511		
F3	Jak moc se ti otec věnuje? 1 = často ; 0 = zřídka/vůbec		0,720	
L3	Jak jsi spokojen se svým zapojením do české společnosti? 1 = ano spokojen ; 0 = nespokojen		0,657	
J2	Pocítil jsi ty někdy osobně ponižování/ diskriminaci vůči sobě? 1= ano; 0 = ne		-0,656	
C6	V jakém domě bydlíš? 1 = v samostatném pro 1 rodinu, kde nežijí žádní cizinci; 0 = v domě s dalšími cizinci		-0,626	
F6	Jak moc se ti matka věnuje? 1 = často ; 0 = zřídka/vůbec		0,609	
Extrov	Extrovert = 1 ; introvert = 0		0,587	
L1	Považuješ svou rodinu ve srovnání s průměrnou českou rodinou za: 1= bohatou; 0 = chudou		-0,564	
E2	Jak bys ohodnotil svoji schopnost mluvit česky? 1 = výborně/velmi dobře; 0 = špatně		-0,531	
E3	Jak bys ohodnotil schopnost psát rodným jazykem tvé matky? 1 = výborně/velmi dobře ; 0 = špatně			0,821
G9	Pokud se tvá rodina stýká s Čechy pomáháte si navzájem? 1 = ano/často; 0 = zřídka/vůbec			-0,540
K1	Cítíš, že toho není mnoho, proč bys měl být na sebe hrdý? 1 = ne/nesouhlasím ; 0 = ano			0,539

Poznámky: V přehledu jsou uvedené pouze proměnné s hodnotou > 0,500. Zvýrazněny jsou ty kódy proměnné, které souvisejí s pozitivní či negativní orientací faktorové zátěže.

¹⁸ Vlastní hodnota je číslo, které ve faktorové analýze udává pro daný faktor, kolik vysvětluje variability ze souboru sledovaných proměnných.

¹⁹ Metoda Varimax minimalizuje počet proměnných, které mají vysoké zátěže s každým společným faktorem (ortogonální rotace).

Tab. 11 – Základní výsledky faktorové analýzy souboru respondentů z Asie

Pořadí	Vlastní hodnoty ¹⁸			
	Vlastní hodnota	Individuální (%)	Kumulativní (%)	
1	8,164	22,679	22,679	
2	5,335	14,819	37,498	
3	4,382	12,172	49,670	
Faktorové zátěže po Varimax rotaci ¹⁹				
Značka	Otázka/Dichotomizovaná proměnná	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
E4	Jak bys ohodnotil schopnost mluvit rodným jazykem tvé matky. 1 = výborně/velmi dobře; 0 = špatně	-0,810		
E1	Jak bys ohodnotil svoji znalost psané češtiny? 1 = výborně/velmi dobře; 0 = špatně	0,756		
F12	Jak často jezdíš do země původu tvé matky? 1 = několikrát za rok; 0 = méně než 1x za rok	0,743		
J2	Pocítil jsi ty někdy osobně ponižování/diskriminaci vůči sobě? 1 = ano; 0 = ne	0,738		
K1	Cítíš, že toho není mnoho, proč bys měl být na sebe hrdý? 1 = ne/nesouhlasím; 0 = ano	0,697		
G8	Stýká se tvá rodina s jinými přistěhovalci? 1 = ano; 0 = ne	0,655		
E3	Jak bys ohodnotil schopnost psát rodným jazykem tvé matky? 1 = výborně/velmi dobře; 0 = špatně	-0,650		
G10	Pokud se tvá rodina stýká s přistěhovalci, spolupracujete, radíte si, pomáháte si navzájem? 1 = ano často; 0 = ne	0,638		
G9	Pokud se tvá rodina stýká s Čechy pomáháte si navzájem? 1 = ano/často; 0 = zřídka/vůbec	0,638		
L1	Považuješ svou rodinu ve srovnání s průměrnou českou rodinou za: 1 = bohatou; 0 = chudou	0,629		
C6	V jakém domě bydlíš? 1 = v samostatném pro 1 rodinu, kde nežijí žádní cizinci; 0 = v domě s dalšími cizinci	0,629		-0,517
Extrov	Extrovert = 1; introvert = 0	0,590	-0,512	
F6	Jak moc se ti matka věnuje? 1 = často; 0 = zřídka/vůbec	-0,584		
F3	Jak moc se ti otec věnuje? 1 = často; 0 = zřídka/vůbec	-0,553		
G1	Kdo je tvým nejlepším přítelem (mimo rodinu)? 1 = Čech; 0 = ostatní	0,528		
K2	Prožíváš silný pocit úzkosti/depresi? 1 = ne; 0 = ano		0,831	
I3	Díváš se na televizní vysílání v mateřské řeči tvé matky? 1 = ano často; 0 = ne nedívám		-0,795	
L3	Jak jsi spokojen se svým zapojením do české společnosti? 1 = ano spokojen; 0 = nespokojen		0,720	
G4	Dodržuje tvoje rodina v Česku zvyky a tradice národa a země, ze které pocházejí tví rodiče? 1 = ano, výrazně; 0 = ne		-0,705	
L2	Situace tvé rodiny se po příchodu do Česka 1 = výrazně zlepšila; 0 = nemění/zhoršuje		-0,627	
E2	Jak bys ohodnotil svoji schopnost mluvit česky? 1 = výborně/velmi dobře; 0 = špatně		-0,551	
H2	Míváš někdy pocit, že nikam nepatříš (nejsi ani Čech, ani příslušník národa tvých rodičů)? 1 = zřídka/nikdy; 0 = často/občas		0,531	
J1	Cítíš ze strany Čechů nepřátelství vůči příslušníkům tvého etnika? 1 = ano; 0 = ne			-0,723
F7	Držíte jako rodina pohromadě? 1 = ano/spíše ano; 0 = ne			0,696
M1	Jak často chodíš do kostela/mešity/synagogy apod? 1 = pravidelně; 0 = někdy/nikdy			-0,664
H5	Jak silný je tvůj pocit "jsem příslušníkem národa svých rodičů"? 1 = velmi silný/silný; 0 = slabý			0,576
D8	Je matka v zaměstnání spokojena? 1 = spokojena; 0 = nespokojena			0,551

Poznámky: V přehledu jsou uvedené pouze proměnné s hodnotou > 0,500. Zvýrazněny jsou ty kódy proměnné, které souvisejí s pozitivní či negativní orientací faktorové zátěže.

Faktor 2 sice vysvětluje celkovou variabilitu proměnných v menší míře, ale přesto podává pro tuto studii důležité informace, neboť také vypovídá o míře respondentovy spokojenosti s integrací v české společnosti (L3). V tomto případě je však úspěšná adaptace provázena následujícími proměnnými: zřídka-kdy vnímanými pocity úzkosti či deprivace (K2), nízkou sledovaností televizních programů v mateřském jazyce (I3) a slabou tendencí dodržovat zvyky a tradice země původu respondentovy rodiny (G4). Obecně výsledky této faktorové analýzy opět potvrzují závěry z korelační analýzy. Stejně jako v případě postsovětských respondentů je úspěšná adaptace asijských respondentů závislá na rozvolnění vazeb s vlastním kulturním dědictvím (tab. 11). Tento proces však neprobíhá lineárně (viz proměnné pod Faktorem 1).

4. Vazby na koncepty a teorie

Z hlediska teoretického a pojmového rámce, který jsme používali při realizaci studie, můžeme uvést následující závěry:

1. Při definování integračního procesu jsme mimo jiné využívali oporu v integračním konceptu rozpracovaném Heckmannem (1999), který definuje čtyři hlavní oblasti integračního procesu a to strukturní, sociální, kulturní a identifikační. Zdá se, že obě námi zkoumané skupiny cizinců zaostávají v integračním procesu v Česku zejména v posledních dvou oblastech. Ve skutečnosti se neodehrály „velké změny v jejich osobních charakteristikách“, ani se u nich nevyvinul silný „pocit sounáležitosti a identifikace“ (Heckmann 1999). Zejména skupina imigrantů z postsovětských zemí takovými změnami v dohledné době zřejmě neprojde.
2. Děti cizinců u nás, ačkoliv čelí různým problémům při integraci, shodně sledují model „segmentované asimilace“, a to ve smyslu nastoupení cesty „postupného přijímání kultury hostitelské země a paralelní integrace do střední třídy většinové společnosti“ (Portes, Zhou 2000). Rodiny respondentů podle všeho fungují dobře a jestli prozatímni dobré výsledky ve škole o něčem vypovídají, vstoupí tyto děti imigrantů na pracovní trh v lepší pozici, než jejich čeští spolužáci. Do budoucna může nastat ještě třetí způsob integrace dětí současných imigrantů, jak naznačily předchozí studie na dospělých vietnamských imigrantech (Drbohlav, Ezzedine-Lukšíková 2004), který „kombinuje rychlý ekonomický růst se záměrným zachováváním vzájemné solidarity a společných hodnot v komunitě“ (Portes, Zhou 2000).
3. Podle Berryho konceptu alternativ v přijímání kultur (Berry 1992) se zdá, že jak postsovětská, tak asijská skupina integrujících se imigrantů „považuje za užitečné udržovat si svou kulturní identitu a zároveň udržovat vztahy s jinými skupinami“ (Berry 1992). Podle této koncepce míří všeobecný postup imigrantů směrem k integraci. Výsledky naší studie však prokazují, že respondenti, kteří jsou velmi úspěšní v integraci do české společnosti a kteří jsou spokojeni s vlastním životem, spíše sledují model „ryze asimilační“, kdy zavrhuje těsné vazby na svou mateřskou kulturu a prokazují silnou loajalitu s českou společností.
4. Bylo jasné prokázáno, že respondenti nenavazují kontakty s hostitelskou společností přes instituce (tj. jejich účast v institucích je jen okrajovou záležitostí), ani neužívají instituce jako prostředek pro intenzivnější vzájemnou komunikaci.

5. Závěry a doporučení

Výzkum adaptačního procesu dětí a mládeže dvou skupin cizinců (46 respondentů z postsovětských zemí a 35 asijských respondentů²⁰ ve věku 10 až 18 let, kteří imigrovali do Česka mezi lety 1991 až 2001, tzv. „1,5. generace“) přinesl následující skutečnosti: Za prvé nejsou mezi oběma cizineckými skupinami a kontrolní českou skupinou významnější rozdíly, a to ani v prokazovaných školních výsledcích, tak ani ve vnímání a v názoru na vlastní život či na život rodin respondentů. Za druhé, obě cizinecké skupiny tvrdí, že obecně jsou se svou situací v Česku spokojeni, a většina dokonce uvádí, že životní úroveň jejich rodiny se od příchodu k nám zvýšila. Za třetí, většina cizinců–respondentů vidí svou rodinu jako „bohatou“ nebo „ani bohatou, ani chudou“ ve srovnání s průměrnou českou rodinou. Za čtvrté, a tento fakt považujeme za velice důležitý, studie nenalezla žádné závažné sociální problémy imigrantů. Konečně za páté, obě cizinecké ani česká kontrolní skupina nejsou běžně zapojeny do institucionálních struktur jakéhokoliv druhu.

Cizinci, kteří podstoupili dané šetření prokázali, že jsou schopni se rychle přizpůsobit novému prostředí a že navazují zhruba stejně snadno kontakty se členy většinové české společnosti jako s jinými imigranty (ačkoliv je pravda, že tyto kontakty jsou z větší části pouze povrchní). I přes absenci závažných sociálních problémů a díky hojným multikulturním interakcím je zřejmé, že cizinci v Česku čelí všeobecně rozšířené xenofobii a diskriminaci ze strany majoritní společnosti (blíže viz Drbohlav, Černík, Dzúrová 2005).

Mezi odpověďmi postsovětských a asijských respondentů bylo mnoho podobností, ale našly se i rozdíly. Nejvýraznějším rozdílem stojícím za zdůraznění je nižší míra zakořeněnosti rodin z postsovětských zemí ve srovnání s asijskými rodinami. Relativně slabší usedlost je demonstrována několika fakty, například tím, že rodiny jsou častěji nekompletními či rozdělené, kdy někteří členové jsou usazeni v Česku a někteří v zemi svého původu. Další rozdíl je v odlišném postavení imigrantů na žebříčku trhu práce. Postsovětské imigranti spíše těžší z vyššího dosaženého vzdělání v nejrůznějších oborech ekonomických aktivit²¹, zatímco ti z asijských zemí jsou charakterizováni relativní nezávislostí a podnikavostí.

Podle výsledků provedených analýz je stupeň adaptace respondentů v české společnosti a stupeň jejich spokojenosti s vlastním životem rozdílný podle etnického prostředí, ze kterého pochází rodiny imigrantů²². Co je však třeba zdůraznit (získáno na základě sofistikovanějších analýz), že společné pro obě skupiny (u postsovětců je tento vztah přímočařejší) je to, že skutečně úspěšná a „spokojená“ integrace daných respondentů je podstatným způsobem závislá na rozvolnění vazeb s vlastním kulturním dědictvím a naopak je svázána s intenzivním zapojením se do české společnosti a přijetím klasických vzorců asimilačního chování (odvrhnutí či odmítnutí těsných vazeb na zemi původu a převzetí českého životního stylu za svůj).

Vedle obecných strategií s široce zaměřenými cíli by měla mít imigrační politika také v patrnosti rozdílná specifika a zkušenosti jednotlivých imigračních skupin. Mezi různými faktory, které mohou v tomto ohledu hrát roli, to

²⁰ Studie se také účastnila kontrolní skupina 47 českých žáků.

²¹ Na rozdíl od mnoha krajanů, kteří v Česku zůstávají pouze kratší dobu a jsou zaměstnávání zejména pro příležitostné manuální práce (viz např. Drbohlav 1997).

²² Z uvedeného vyplývá, že by bylo vhodné navrhnout specifické „subpolitiky“ se specifickými „subpřístupy“, které budou cílené na určitá imigrační etnika v zemi.

jsou zejména faktory dotýkající se mezilidských vztahů (jak na rodinné, tak i na společenské úrovni), a dále pak faktory spojené s psychologickými, ekonomickými a komunitními tématy. Klíčové je tedy rozlišit: 1. faktory, které si imigranti již sebou do hostitelské země přinášají a jsou jimi ovlivňováni již od prvních momentů pobytu; 2. faktory, které se vyvíjejí později, v průběhu adaptačního procesu²³. Dále je důležité identifikovat, které faktory mohou být ovlivněny politikou (např. stupeň podílení se cizinců na veřejném a společenském životě hostitelské země), které lze naopak jen těžko ovlivnit (širší a kontextuální etnické prostředí, ve kterém děti a mládež imigrantů na mikroúrovni vyrůstají) a které nelze z vnější strany ovlivnit vůbec (individuální založení a psychologické vlastnosti).

Na základě výsledků této studie provedené v Česku mezi postsovětskými a asijskými respondenty můžeme formulovat následující doporučení, která by mohla vést k usnadnění procesu adaptace těchto skupin cizinců do české společnosti:

1. Česká společnost by se měla snažit odstranit diskriminaci (rasismus a xenofobii) na všech společenských úrovních, a to pomocí preventivních i restriktivních prostředků. Dále národní vzdělávací systém by měl být připraven na existenci multikulturních/interkulturních prvků, vychovávat žáky a studenty k větší otevřenosti a tolerantnosti a tím je lépe připravovat na konfrontaci s čím dál více heterogenním a globalizovaným světem²⁴. To zahrnuje tvorbu a distribuci nových učebnic a přípravu nových vzdělávacích postupů stejně tak jako větší péči věnovanou pedagogickému sboru (například formou seminářů či přípravných kurzů)²⁵. Ideálním stavem by byla přítomnost alespoň jednoho odborníka na multikulturní tematiku na každé škole, který by pomáhal řešit adaptační problémy a podporoval integraci cizineckých dětí do školy i do společnosti, ale také vzdělával jednotlivé třídy ve smyslu tolerance a respektu k různým etnickým skupinám a kulturám²⁶. Takový odborník by mohl dále působit i v širší veřejné správě, například jako konzultant.
2. Měly by být podporovány celé rodiny imigrantů, protože příbuzní (zejména rodiče, ale nejen ti) hrají důležitou roli při usnadňování integrace dětí a mládeže imigrantů do české společnosti. Taková pomoc by se mohla vztahovat i na celé komunity imigrantů (viz dále).
3. Cizinci by měli mít možnost využít asistence při hledání vhodného místa na pracovním trhu. Zejména rodiny z postsovětských zemí vidí vlastní stabil-

²³ Jako příklad lze uvést pocity deprese: Jedná se o důsledek problematických vztahů mezi cizincem a českou společností nebo jsou těsně svázány s vrozenými osobnostními rysy a s problémem migrace nemá příčinnou souvislost? A obdobně: Jsou některé vztahy výsledkem konfrontace s novou realitou nebo jsou výsledkem hluboce zakořeněných zvyků a kulturního prostředí dané imigrační skupiny?

²⁴ Výsledky naší studie mimo jiné dokumentují, jak je někdy obtížné porozumět jiné kultuře. Např. mezi dětmi z rodin z postsovětských zemí jde míra extroverze ruku v ruce s větším uspokojením s vlastním životem a větší mírou adaptace do české společnosti, u asijských dětí tomu tak není. Možným vysvětlením tohoto překvapivého výsledku je učitelé mylně posuzovaná míra extroverze u jednotlivých asijských dětí.

²⁵ Studie porovnávající kurikula vzdělávacích systémů, legislativy a další oficiální vyhlášení týkající se vzdělávání v evropských zemích poukazují na to, že cíle interkulturního přístupu sestávají z následujících tří dimenzí: kulturní rozdíly, mezinárodní dimenze a evropská dimenze (více viz European 2004).

²⁶ Můžeme uvést dobrou praxi, která není přímo ve vztahu k multikulturnímu vzdělávání, ale přesto se jeví jako praktická záležitost: v některých starších členských zemích EU a v USA může mít každý učitel k dispozici vlastního asistenta.

ní ekonomickou situaci jako klíčovou součást úspěšného integračního procesu v hostitelské společnosti. Související tematiku představuje účast cizinců ve veřejných organizacích, zájmových skupinách či sportovních oddílech, která by mohla být podporována formou cíleného informování, nábořových akcí apod. Velmi aktuální je nutnost zlepšit využívání lidského a kulturního kapitálu cizineckých skupin (včetně větší pozornosti k současné transformaci vietnamských ekonomických aktivit v Česku).

4. S ohledem na různorodost náboženského vyznání různých skupin imigrantů by měla být věnována větší pozornost možnostem realizace jejich náboženských setkání a vykonávání náboženských obřadů. Je sice pravda, že se imigranti integrují lépe, pokud (do určité míry) opouští zvyky a tradice svých kultur, ale je dobré preventivně minimalizovat pnutí, které by mohlo vznikat mezi komunitami imigrantů a hostitelskou zemí jako důsledek odepřené práva na svobodu náboženského vyznání.

Studie představuje první pokus o hlubší náhled do problematiky integračního procesu dětí a mládeže do české společnosti a českých škol a v tomto směru plní i úlohu úvodní pilotní studie. Další studie by měly následovat a podílet se tak na rozvoji teoretických i praktických znalostí o této tematice. Některé známé problémy ve vztahu k námi řešeným otázkám sice vystaly již dříve (viz Kalabová 2003), nicméně další důležité nedostatky byly popsány teprve nedávno a je potřeba se jimi zabývat a řešit je (viz Kalabová 2003 a některé výsledky této studie). Při napravování nedostatků jsou bezpochyby mnohem efektivnější preventivní strategie než zpětné rehabilitační aktivity. Podobně je též více žádoucí pro-aktivní než pouze re-aktivní přístup, spočívající v reakcích na naléhavé stavy a ad hoc přístupy a opatření.

Literatura:

- ALBA, R. D., HANDL, J., MÜLLER, W. (1998): Ethnic Inequalities in the German School System. In: Schuck, P. H., Münz, R. (eds.): *Paths to Inclusion, The Integration of Migrants in the United States and Germany*. Berghahn Books, New York, Oxford, s. 115–154.
- BERRY, J. W. (1992): Acculturation and Adaptation in a New Society. *International Migration*, 30, Special issue: Migration and Health in the 1990s, s. 69–85.
- Board on Children and Families and Other Bodies (1995): *Immigrant Children and Their Families: Issues for Research and Policy. The Future of Children; Critical Issues for Children and Youths*, 5, č. 2, Summer/Fall, s. 72–89.
- BOOTH, A., CROUTER, A. C., LANDALE, N., eds. (1997): *Immigration and the Family, Research and Policy on U.S. Immigrants*. Lawrence Erlbaum Associates, Publisher, Mahwah, New Jersey.
- Cizinci v České republice (2002). ČSÚ, Scientia, s.r.o., Praha.
- Cizinci v České republice (2003). ČSÚ, Scientia, s.r.o., Praha.
- DRBOHLAV, D. (1997): Imigranti v České republice (S důrazem na ukrajinské pracovníky a „západní“ firmy operující v Praze). Research Support Scheme project. Central European University.
- DRBOHLAV, D. (2003): Immigration and the Czech Republic (with Special Respect to the Foreign Labour Force). *International Migration Review*, 37, č. 141, s. 194–224.
- DRBOHLAV, D. (2004): *Migration Trends in Selected EU Applicant Countries, Volume II – The Czech Republic, The Times They Are A-Changin*. European Commission Project: *Sharing Experience: Migration Trends in Selected Applicant Countries and Lessons Learned from the New Countries of Immigration in the EU and Austria*. International Organization for Migration (IOM), Vienna.
- DRBOHLAV, D. (2002): *Migratory Trends in the Czech Republic: „Divergence or Convergence“ vis-à-vis the Developed World? Migracijske i etnicke teme*, 18, č. 2–3, s. 167–176.

- DRBOHLAV, D., ČERNÍK, J., DZÚROVÁ, D. (2005): Dimensions of Integration: Migrant Youth in Central European Countries, Country Report on the Czech Republic. International Organization for Migration (IOM), Vienna.
- DRBOHLAV, D., EZZEDDINE-LUKŠÍKOVÁ, P. (2004): Integrace cizinců v ČR. Studie arménské, vietnamské a ukrajinské komunity v Praze a Středočeském kraji. Výzkumná zpráva, financováno Odborem migrace a integrace cizinců MPSV ČR. Mezinárodní organizace pro migraci (IOM), Praha.
- Education Share in the Integration of Foreigners. Document of the Ministry of Education, Youth and Sport of the Czech Republic (2001).
- European Commission (2004): Integrating Immigrant Children into Schools in Europe. Eurymed European Unit, Brussels.
- FILIPOVÁ, P. (2004): Education in the Czech Republic. International Organization for Migration (IOM), Praha. Home in the CR, <http://www.en.domavcr.cz/rady.shtml?x=159589>.
- HECKMANN, F. (1999): Integration Policies in Europe: National Differences and/or Convergence. EFFNATIS Working Paper 28. European Forum for Migration Studies, Institute at the University of Bamberg, Bamberg.
- HERVERTOVÁ, V. (2004): Recognition of Equality and Incorporation of Certificates Issued by Foreign Schools, International Organization for Migration (IOM), Praha. Doma v ČR, <http://www.en.domavcr.cz/rady.shtml?x=208671>.
- Integration Policy Plan of the Ministry of Education, Youth and Sport of the Czech Republic In: Documents of Government related to the Resolution of Government No. 126.
- KALÁBOVÁ, M. (2003): Sledování a hodnocení průběhu vzdělávání cizinců na území ČR v základních školách a středních školách. CSI, Praha, <http://www.csicr.cz/frame-set.html>
- Krajská ročenka školství 2001. ÚIV, Praha 2002.
- Krajská ročenka školství 2002. ÚIV, Praha 2003.
- Krajská ročenka školství 2003. ÚIV, Praha 2004.
- MASSEY, D. S., ARANGO, J., HUGO, G., KOUAOUCCI, A., PELLEGRINO, A., TAYLOR, J. E. (1998): Worlds in Motion; Understanding International Migration at the End of the Millennium. Oxford University Press Inc., New York.
- Pohyb obyvatelstva ČR (2003): Český statistický úřad. Praha.
- PORTES, A., ed. (1995): The Economic Sociology of Immigration. Russell Sage Foundation, New York.
- PORTES, A., ed. (1996): The New Second Generation. Russell Sage Foundation, New York.
- PORTES, A., ZHOU, M. (2000): Should Immigrants Assimilate? In: Kivisto, P., Rundblad, G. (eds.): Multiculturalism in the United States, Current Issues, Contemporary Voices. Pine Forge Press, Thousand Oaks, s. 317–327.
- Resolution of the Government of the Czech Republic from 11 February 2004 No. 126 concerning the Implementation of the Concept of Foreigners Integration in 2003 and its Further Development in respect of the Czech Republic Accession to the European Union.
- RUMBAUT, R., PORTES, A., eds. (2001): Ethnicities, Children of Immigrants in America. University of California Press, Russell Sage Foundation, Berkely, London, New York.
- SCHMID, C. L. (2001): Educational Achievement, Language-Minority Students, and the New Second Generations. Sociology of Education, Extra Issue, s. 71–87.
- ZHOU, M. (1997): Segmented Assimilation: Issues, Controversies, and Recent Research on the New Second Generation. International Migration Review, 31, č. 4, s. 975–1008.

Summary

INTEGRATION OF FOREIGNERS, PUPILS OF ELEMENTARY AND SECONDARY SCHOOLS, INTO THE CZECH SOCIETY: EXAMPLE OF PRAGUE

This study is the first attempt (and a sort of introduction) to penetrate more deeply into the foreign children/youths' adaptation processes in Czech schools and society. It is based on a study prepared by Drbohlav, Černík, Dzúrová (2005) in the framework of the European Commission funded project "Dimensions of Integration: Migrant Youth in Central European Countries" managed by the IOM in Vienna.

This paper concentrates upon the research into adaptation processes of two groups of foreign children/youths (45 post-Soviets and 35 Asians aged 10–18 who migrated to Czechia

between 1991 and 2001, i.e. the so-called "1.5 generation") carried out in Prague in September - November 2004. These two foreign groups were juxtaposed to a control group of 47 Czech pupils who also participated in the study. The sampling method was "purposive", organized, and systematic. Hence, the selection of respondents followed neither random nor quota sampling. Nevertheless, it was felt that the sample was diverse enough since pupils/students of different types of schools, from various Prague districts, and of both sexes were included in the sample.

A structured, standardized and rather complex questionnaire was used to target migration and adaptation issues of these immigrants who moved to Czechia.

Empirical results presented in this study reflect a quantitative approach. As for the methods, cross-tabulations and Chi-square Test were used. Subsequently, a correlate analysis (Pearson's correlation coefficient) was done on two data sets (the post-Soviet versus the Asian group). Factor analyses were attempted to identify underlying variables that explain the pattern of correlations within a set of observed variables (again, the post-Soviet versus the Asian group).

As to theories, we lean on and at the same time test the following frameworks: Heckmann's (1999) concept, "segmented assimilation model" (e.g. Zhou 1997, Portes, Zhou 2000), Berry's concept of acculturation options (Berry 1992) and institutional theory (see e.g. Massey et al. 1998) – see more in Drbohlav, Černík, Džuráková (2005).

Several main research questions were formulated and an attempt was made to answer them. The questions included: Who are the post-Soviet and the Asian (Vietnamese and Chinese) foreign children/youths who have immigrated into Czechia during the last 10 years? What are their and their families' basic socio-demographic, socio-economic and geographical characteristics? What do their lives in the new host country look like? What is their mode of adaptation? What factors explain the success or failure of their adaptation? What problems do they have in adapting themselves in Czech schools and Czech society? Can some remedies (via policy recommendations) be found to improve their level of inclusion into Czech schools and society?

First of all, there were not many significant differences between the two foreign groups and the Czech control group, whether concerning academic grades or perceptions and opinion related to their lives and the lives of their families. Second, both foreign groups claimed they were generally satisfied with their situation in Czechia and most of them even stated that their family's status has improved since their arrival. Third, most foreign respondents considered their family as "rich" or "neither rich nor poor" compared to the average Czech family. Four, and most importantly, the survey did not identify any serious social problem at all. Finally, both foreign groups and the Czech control group showed a very marginal involvement in institutional structures of any kind.

Overall, the surveyed foreigners proved that they were quickly able to adjust to new conditions and, in fact, both foreign groups seemed to socialize fairly well both with members of the Czech majority group and with other immigrants (although it is true that, to date, such contacts have been rather superficial). Despite the lack of serious social problems and the degree of multicultural interaction, it is clear enough that foreigners in Czechia are struggling to overcome the widespread xenophobia and discrimination in the majority society.

While it is true that there are many more similarities between the answers given by the post-Soviet and the Asian sample groups, there were also some differences. It is certainly worth noting that the post-Soviets seem to be less firmly rooted in the country than the Asians; this relative "rootlessness" is shown in many ways. Another difference lies in the two groups' participation in the labour market: while the post-Soviets tend to make use of their high educational status within a rather wide spectrum of economic activities²⁷, the Asians are well-known for their relative independence and entrepreneurial drive. Respondents' successful involvement in the Czech society and the satisfaction they feel with their lives do, indeed, vary according to the ethnic background of the immigrants in question: in fact, while a variety of factors of crucial importance determine whether the adaptation process of the post-Soviet respondents is successful, quite different factors affect the success of the process for the Asian respondents.

What is worth pointing out here is that a more sophisticated quantitative analysis shows us that post-Soviet youths who are deeply involved in the Czech society adopt classical

²⁷ This is in contrast to some of their compatriots who circulate or stay only for a short time throughout the whole Czechia and are active mainly in manual auxiliary work (see e.g. Drbohlav 1997).

assimilationist behaviour patterns: they reject close ties to their country of origin choosing instead to adopt the Czech lifestyle. As in the case of the post-Soviets, successful adaptation of the Asian respondents consists in an at least partial breaking down of exclusive ties with their own cultural heritage. This, however, is far from being a linear process.

The findings of the study (see also Drbohlav, Černík, Dzúrová 2005) lead to the following policy recommendations. In order to improve foreign children and youths' adaptation into Czech schools and society, it would be useful to:

1. Develop specific sub-policies (sub-practices) aimed at different immigrant groups/ ethnicities present in Czechia;
2. Combat discrimination, xenophobia and racism in the majority population;
3. Launch a new type of a complex intercultural education system (i.e. preparation of new helpful textbooks and teaching aids as well as ensuring of their effective distribution and utilization); when designing it, all levels of public administration should cooperate and coordinate their activities (relations between regional and local levels seems to be very significant);
4. Systematically organise effective Czech-language courses for foreign children/youths (again with the help of a coordinated, cooperative effort at all levels of state administration);
5. Show a greater respect for the breadth and depth of foreigners' religious beliefs;
6. Better support foreign families and promote the potentially crucial role they play in furthering their children's education (including, for example, by informing them about school "strategies", activities and programmes);
7. Make a better and greater use of foreigners' human and cultural capital (this includes paying more attention to the current transformation of Vietnamese economic activities in Czechia).

A preventive strategy is undoubtedly much more effective than a remedial one; similarly, a pro-active approach is much more desirable than the one that is merely reactive and relies on emergency, ad-hoc measures.

(Pracoviště autorů: D. Drbohlav a D. Dzúrová: katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, Albertov 6, 128 43 Praha 2; e-mail: drbohlav@natur.cuni.cz; dzurova@natur.cuni.cz. J. Černík: oddělení etnických studií, Etnologický ústav AV ČR, Na Florenci 3, 110 00 Praha 1; e-mail: cernik@eu.cas.cz.)

Do redakce došlo 30. 1. 2007